

Виходячи з отриманих результатів, можна дійти висновку, що рівень і форми вияву політичної участі сучасної студентської молоді залежать насамперед від характеру їхніх політичних установок, що формуються у процесі політичної соціалізації. Очевидним є й те, що в ході покращення чи погіршення політичної ситуації в країні рівень політичної активності молоді буде змінюватись.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні гендерних аспектів політичної активності студентської молоді.

1. Алмонд Г. Гражданская культура: политические установки и демократия в пяти странах / Г. Алмонд, С. Верба. – М. : Мысль, 2014. – 500 с.
2. Білоус І. Політична активність молоді: форми вияву та особливості трансформації / І. Білоус // Соціальна психологія. – 2007. – № 5. – С. 25–34.
3. Гетьманчук М. П. Політологія : навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Грищук, Я. Б. Турчин. – К. : Знання, 2010. – 415 с.
4. Мирош М. Типізація політичної активності (суспільно-географічний аспект) / М. Мирош // Часопис соціально-економічної географії. – 2015. – Вип. 19 (2). – С. 181–187.
5. Москаленко В. В. Політичні установки особистості в соціальному житті / В. В. Москаленко // Вісник Харківського національного університету. – 2011. – № 981. – С. 153–156.
6. Ольшанский Д. В. Основы политической психологии / Д. В. Ольшанский. – Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – 496 с.
7. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : навч. посіб. / П. П. Шляхтун. – К. : Либідь, 2005. – 576 с.

УДК 316.613: 316.356.2

Олександра Гринчук

ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ – КСЕНОФОБІЯ: ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Стаття присвячена проблемі трансформації етнічної ідентичності та її проявам у міжособистісних контактах. Аналізуються особливості етнічної толерантності-інтолерантності і визначаються можливості їх адекватного розмежування. Подано результати діагностичного дослідження етнічної ідентичності сучасної студентської молоді.

Ключові слова: *етнічна толерантність, етнічна ідентичність, інтолерантність, етнотогоїзм, етнофанатизм.*

The article is devoted to the problem of transformation of ethnic identity and its manifestations in interpersonal contacts. Analyzes the characteristics of ethnic tolerance-intolerance, and identifies opportunities for their adequate differentiation. Presents the results of the diagnostic study of ethnic identity of modern students.

Key words: *ethnic tolerance, ethnic identity, intolerance, ethnic egoism, ethnic fanaticism.*

Актуальність дослідження. Психологічна напруженість, нетерпимість, агресія та дискримінація, які доволі часто переростають у відверто

насильницькі дії з проявами ксенофобії, расизму, екстремізму, в сучасному суспільстві зумовлені зростаючою мультикультурністю. Відтак психологічні проблеми виникають у результаті нерозуміння та неприйняття національних, расових, релігійних, культурних відмінностей людей.

У XXI столітті в усьому світі загострилось усвідомлення людьми своєї етнічної належності, ідентифікації із власною етнічною спільнотою (етнічна ідентичність). Фактично, подальше існування всього цивілізованого, мультикультурного простору стає неможливим без утвердження в суспільній свідомості людей установок на толерантну взаємодію та взаємозалежність між індивідами і соціальними групами.

Поглиблення й розширення міжособистісних контактів сучасної молоді з представниками інших національностей у таких умовах актуалізує проблему етнічної толерантності. Оскільки сучасна молода людина, опиняючись в епіцентрі світової полікультурності, фактично віч-на-віч стикається із явними суперечностями [3; 5]: між толерантним ставленням до інших етнічних культур та релігій і збереженням власної унікальної етнічної самобутності; між проявами патріотизму й національної гідності та етнофанатизмом, ксенофобією, расизмом; між вираженням етнічної ідентичності, з її культурними цінностями й традиціями, і створенням загального культурного простору; між вираженою конфліктогенністю певних видів ідентичності і нерозробленістю методів формування міжгрупової толерантності; між визначенням кордонів, своєрідних меж толерантності та інтолерантності, що дозволить відрізнити терпимість від нетерпимості (толерантність від інтолерантності).

Тому актуальним є не лише наукове обґрунтування основних теоретичних концептів категорії толерантності-ксенофобії, проведення масштабних психологічних досліджень із вивчення «кордонів толерантності», а й розроблення, на їх основі необхідних психолого-педагогічних технологій для її формування у студентської молоді.

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування й діагностичне вивчення трансформацій етнічної ідентичності сучасної студентської молоді та її проявів в етнічній толерантності-ксенофобії в процесах міжособистісної взаємодії.

Аналіз останніх досліджень. Проблема етнічної толерантності не є новою для наукової літератури. Розгляду різних аспектів розуміння цього феномену присвячено чимало публікацій у різних галузях науки, зокрема, філософії, педагогіці, соціології, психології. Вагомий внесок у дослідження психологічних аспектів толерантності, формування етнічної ідентичності та її сутності зробили Г. Олпорт, А. Асмолов, С. Бондирева, Г. Солдатова, Г. Кожухар, В. Петрицький, В. Москаленко, Л. Орбан-Лембрик, М. Ротар, Т. Татаренко та ін. Наразі становлення етнічної ідентичності й формування етнічної толерантності сучасної молоді стають центральними проблемами не лише науковців теоретиків, а й практичних і соціальних психологів. Дослідження проводяться в напрямі розвитку толерантності як професійної риси педагога

(О. Безносок, А. Скок, С. Болдирева, К. Уейт, С. Бурдіна, С. Братченко, К. Петровська та ін.), толерантності як основи полікультурних взаємин у світі (А. Кокорев, Л. Орбан-Лембрик, П. Сміт, К. Уорд та ін.). Сьогодні особливу зацікавленість науковців викликають питання, пов'язані з особливостями формування етнічної ідентичності й розвитку етнічної толерантності. Цим питанням присвячені публікації Г. Солдатової, К. Коростеліної, Т. Татаренко та ін.

Виклад основних положень. Сучасне трактування поняття «толерантність» (від латин. *tolerantia* – терпіння) включає в себе декілька аспектів: здатність суспільства, держави чи окремої людини чути й поважати думки інших; терпимість особи до вчинків, поведінки, думок, способу життя яких вона не сприймає і не схвалює; визнання права людей бути іншими.

Згідно з Декларацією принципів толерантності прийнятою членами ЮНЕСКО, толерантність – це повага, прийняття й розуміння різноманіття культур світу, форм самовираження та способів прояву людської індивідуальності [2].

Через глобальне збільшення чисельності міжетнічних контактів, нестійкий характер міжетнічних стосунків, посилення національних тенденцій у політиці та економіці в усьому світі особливо актуалізується проблема етнічної толерантності людей щодо представників інших етнічних груп.

Наукова література [1; 3; 5] трактує етнічну толерантність як багатоаспектне поняття: готовність особистості терпимо сприймати ті чи інші явища національного життя й міжетнічних стосунків; певне ставлення до людей іншої раси та етнічної групи, до власної етнічної групи, оцінку культурної дистанції; не просто прийняття іншого етносу таким, яким він є, а вибіркоче ставлення до етноіншого, готовність до співпраці, взаємовигідного партнерства, що взаємозобов'язує на основі взаємоприйнятних цінностей; готовність до культурного взаємообміну й взаємозбагачення; здатність до взаємної емпатії, тобто до досягнення ментальності етноіншого; нейтралізація негативних комплексів у поведінці етноіншого без приниження його особистісної та соціальної гідності; установка на діалог з метою досягнення більшого взаєморозуміння.

Ігнорування людьми проблеми розмежування толерантності й інтолерантності часто призводить до трагічних наслідків, оскільки слід чітко розуміти: ми терпимо інші філософські погляди чи агресивний догматизм, іншу віру чи плюндрування нації. Є чимало свідчень розмитості меж толерантності: рабська праця, торгівля органами, експерименти з ембріонами, досліди над тваринами тощо.

Толерантність повинна мати межі, які дадуть змогу людині бути людиною, не втрачати повагу до себе й до інших. Позитивного розуміння толерантності можна досягати за допомогою усвідомлення проявів нетерпимості (інтолерантності). Нетерпимість ґрунтується на переконанні, що власна система поглядів, цінностей, спосіб життя чи власна група є вищими за інші. Це неприйняття інших за інші дії, поведінку, погляди, зовнішній вигляд.

Нетерпимість призводить до панування та знищення, визначає перевагу одних і придушення інших.

Етнічна нетерпимість – одна з форм прояву кризових трансформацій етнічної ідентичності. Проблема становлення та утвердження етнічної ідентичності молодого покоління є визначальною для нівелювання агресивних інформаційних впливів середовища, розвитку психологічної напруженості й нетерпимості в міжособистісній взаємодії, проявів дискримінації та агресії. Позитивна етнічна ідентичність є основою толерантної взаємодії із зовнішнім середовищем, толерантних способів поведінки й реагування, недопущення конфронтації й агресії.

Поняття етнічної ідентичності являє собою своєрідну сполучну ланку між психологією особистості та процесами в соціальних групах, де розвивається конкретна особистість, створює можливість розгляду етнічної толерантності на індивідуальному та груповому рівнях аналізу.

Так, К. Коростеліна [3] визначає поняття «національної ідентичності» як відчуття, переживання належності до національної спільноти.

Згідно із Г. Солдатовою етнічна ідентичність – це не лише прийняття певних групових уявлень, готовність до вихідного образу думок, а й етнічні почуття, які підтримуються та поділяються. Іншими словами, людина визначає своє місце в багатонаціональному суспільстві й засвоює способи поведінки всередині та за межами своєї соціальної групи. Стійкість етнічної ідентичності та її позитивність є центральними аспектами відчуття групою психологічної безпеки й стабільності [6].

У дослідженнях Г. Солдатової [6] щодо вивчення етнічної толерантності етнічна ідентичність розглядається як: 1) компонент множинної ідентичності в структурі групової самосвідомості; 2) як соціально-психологічний результат емоційно-когнітивних і ціннісних процесів етнічної ідентифікації й міжетнічної диференціації; 3) як мотиваційно-когнітивне ядро етнічної самосвідомості, що опосередковує міжетнічну взаємодію.

У цьому контексті в основі етнічної ідентичності знаходиться ідентифікація себе з певною соціальною групою, належність людини до чогось значно більшого й відмінного від неї. Відтак етнічна ідентичність виступає сукупністю уявлень, цінностей, традицій, тобто своєрідним ціннісно-смісловим утворенням, завдяки якому особа здійснює етнічну ідентифікацію. Іншими словами, етнічну ідентичність можна розглядати як належність особи, відповідно до її ідентифікації, до певної етнічної групи.

З метою виявлення в сучасних студентів трансформацій етнічної ідентичності, ми провели дослідження з використанням таких діагностичних методик: 1) діагностика толерантності особистості експрес-опитувальником «Індекс толерантності» (Г. Солдатова, О. Кравцова, О. Хухлаєв, Л. Шайгерова) [4] (визначення загального рівня толерантності), яка мала на меті виявити загальне ставлення до оточуючого світу та інших людей, а також соціальні установки в різних сферах взаємодії, де проявляється толерантність та інтолерантність людини, а саме: а) етнічну толерантність (ставлення до людей

іншої раси, іншої етнічної групи, оцінка культурної дистанції, установки у сфері міжкультурної взаємодії); б) соціальну толерантність (ставлення до певних соціальних груп: меншин, психічно хворих, злочинців, жебраків); в) толерантність як рису особистості (риси, установки та переконання особистості, які визначають ставлення людини до оточуючого світу); 2) діагностика етнічної самосвідомості особистості та її трансформації в умовах міжетнічної взаємодії опитувальником «Типи етнічної ідентичності» (Г. Солдатова, С. Рижова) [4]. Одним з основних показників трансформації етнічної ідентичності є зростання показників етнічної нетерпимості (інтолерантності). Міра етнічної толерантності респондента оцінюється за такими критеріями: рівень «негативізму» стосовно власної та інших етнічних груп, поріг емоційного реагування на іноетнічне оточення, вираженість агресивних і ворожих реакцій стосовно інших груп. Опитувальник складається із шести шкал, які відповідають певним типам етнічної ідентичності: це етнотолерантність, етнічна індиферентність, позитивна етнічна ідентичність, етноогоїзм, етноізоляція, етнофанатизм. Серед яких етноогоїзм, етноізоляція та етнофанатизм є ступенями гіперболізації етнічної ідентичності та проявами дискримінаційних форм міжетнічних відносин. У міжетнічній взаємодії гіперідентичність проявляється різними формами етнічної нетерпимості: від роздратованості, що виникає як реакція на присутність членів інших груп, до обстоювання політики обмеження їхніх прав і можливостей, ксенофобії, агресивних і насильницьких дій проти іншої групи, геноциду.

Нашу вибірку склали 55 студентів Педагогічного інституту Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника.

За результатами діагностичного дослідження переважна більшість студентів характеризується середнім рівнем розвитку етнічної толерантності та різних компонентів етнічно толерантної особистості (84,9%), невеликій кількості осіб притаманний високий рівень (3,7%), а також, значна частина студентів відрізняються низьким рівнем етнічної толерантності (11,3%).

При цьому етнічно толерантними в ставленні до інших груп є 24,5% опитаних, соціальну толерантність у власних установках проявляє 20,7%. У той же час толерантність, як особистісна риса, притаманна 54,5% респондентів. Хотілося б зазначити, що для субшкали соціальної толерантності виявився не характерним прояв показників високого й низького рівнів, а це означає, що респонденти не проявляють очевидно вираженої толерантної чи інтолерантної позиції у сприйнятті різноманітних явищ соціальної дійсності, соціальних груп, що свідчить про відсутність чіткої особистісної позиції або фактичну байдужість до них.

Із цього приводу Г.Солдатова виділяє такий тип етнічної ідентичності, як «етнотолерантності» – тип людей, які демонструють своєрідну гіпоідентичність, відхід від власної етнічної групи, що характеризується пошуком соціально-психологічних об'єднань за іншими критеріями.

Результати методики «Типи етнічної ідентичності» (Г. Солдатова, С. Рижова) свідчать, що 65,5% опитаних мають позитивну етнічну ідентичність,

яка поєднує в собі позитивне ставлення до своєї етнічної групи з позитивним ставленням до «інших» і є своєрідною нормою; для 13% характерна етнічна індиферентність, що свідчить про розмитість етнічної ідентичності і проявляється у невизначеності етнічної належності чи її неактуальності для особи; 12% демонструють прояви етнофанатизму – своєрідної готовності до будь-яких дій (виправдання будь-яких жертв у боротьбі за власний народ, відмова іншим етнічним групам у користуванні соціальними привілеями та ресурсами, аж до етнічних «чисток» заради власних етнічних інтересів); для 9,5% характерний етнотроїзм, який проявляється роздратуванням під час спілкування з представниками інших етнічних груп чи визнанням за власною групою права вирішувати проблеми за рахунок «інших» [1].

Серед опитаних з позитивною етнічною ідентичністю наступний за значенням результат отримали етнічна індиферентність (39%), етнофанатизм (36%), етнотроїзм (17%) та етніцизм (8,3%).

Етнотроїзм та етнофанатизм є проявами гіперболізації етнічної ідентичності й свідченням різних форм етнічної нетерпимості в міжетнічній взаємодії за результатами діагностики (21,5%) опитаних за домінуючим показником і (53%) наступним за значенням показником у проявах міжетнічної поведінки та міжетнічних взаєминах, схильності демонструвати роздратованість, напруженість, вербальну агресію, ксенофобію, готовність до будь-яких дій заради інтересів своєї етнічної групи, расизм аж до етнічних «чисток».

Етнічна індиферентність та етніцизм є типами гіпоідентичності й можуть свідчити про інтолерантне ставлення особи, як до своєї, так і до чужої етнічної групи.

Інтолерантні особи характеризуються такою структурою ідентичності, де домінує етнічна належність, у них більше розвинена потреба в етнічній об'єднаності, вони намагаються надати власній етнічній групі високий позитивний статус, загалом для інтолерантності характерне гіпертрофоване прагнення до позитивної етнічної ідентичності. Етнічно інтолерантні особи – це значимий чинник впливу на представленість і міру поширення гіперетнічних настанов у груповій свідомості, чим і посилює міжетнічне напруження. З іншого боку, етнічно інтолерантні особи є чинником зменшення проникливості етнічних кордонів і сприяють збереженню етносу [6].

Аналіз результатів діагностики та їх зіставлення дозволили виявити, що в підгрупі опитаних, які продемонстрували позитивну етнічну ідентичність, 58,5% проявляють толерантність як рису особистості, 22% – соціальну толерантність і лише для 19,5 % характерна етнічна толерантність. Отримані показники свідчать, що особиста й соціальна складові толерантності демонструють більш високі значення, порівняно з етнічною складовою, що означає готовність опитаних швидше приймати особисті та соціальні відмінності у взаємодії, аніж етнічні.

Висновки. У цілому, слід зазначити, що результати діагностичного дослідження виявили низький відсоток етнічно толерантної студентської

молоді, схильної до трансформацій етнічної ідентичності в напрямі її гіперболізації, яка проявляється у процесах міжособистісної взаємодії у формі етнотероризму та етнофанатизму. Також значні показники етнічної гіпоідентичності з проявами інтолерантності, нетерпимості, етніцизму. Дії, поведінка та міжособистісна ефективність таких осіб матимуть доволі широкий діапазон вираження – від прояву звичайного дискомфорту та роздратування в процесі взаємодії до різних форм створення й демонстрації дискримінаційної поведінки. Без сумніву, окреслена проблематика потребує глибшого й детальнішого емпіричного вивчення, що й вважаємо **перспективною** подальшого дослідження.

1. Гринчук О. І. Етнічна ідентичність сучасної студентської молоді в контексті суспільних трансформацій / О. І. Гринчук // Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти : зб. наук. пр. / за заг. ред д-ра. філос. наук Журби А. М. – Монреаль : НБК; Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2016. – ч. 2. – С.11–14.
2. Декларація принципів толерантності // Педагогіка толерантності. – 1999. – № 3/4.
3. Коростелина К. В. Система социальных идентичностей: опыт анализа этнической ситуации в Крыму / К. В. Коростелина. – Симферополь, 2002.
4. Методики из практикума по исследованию и диагностике толерантности личности [Електронний ресурс] // Офіційний сайт кафедри етнопсихології та психологічних проблем полікультурної освіти МГППУ. – Режим доступу: <http://www.etnopsy.ru/practice.htm>.
5. Орбан-Лембрик Л. Е. Толерантність як основа адекватних взаємин у полікультурному світі / Л. Е. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. – 2008. – № 4. – С. 73–85.
6. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности / Г. У. Солдатова. – М. – : Смысл, 1998. – 389 с.

УДК 159.922.8: 159.922.1: 159.947.5

Іванна Дзьон

ГЕНДЕРНА СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДОСЯГНЕННЯ У СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розглядається гендерна специфіка формування мотивації досягнення успіху в сучасній молоді. Висвітлено основні теорії мотивації досягнення успіху. Описано основні категорії та компоненти цього феномену. Визначено відмінності у формуванні мотивації досягнення успіху чоловіків і жінок, а також чинники, що впливають на її формування.

Подано результати психодіагностичного дослідження гендерних особливостей мотивації успіху старшокласників і студентів ВНЗ.

Ключові слова: мотивація, мотивація досягнення успіху, мотивація уникнення невдачі, мотив уникнення успіху, гендер.

In the article gender specific of developing motivation to succeed in modern young people is considered. The main theories of motivation to succeed are covered. The article describes the basic categories and components of this phenomenon . The differences in developing motivation to succeed in males and females and also factors that influence its formation are identified.